

שמעתא אליבא דהלכתא

גליון ש"ל - פרשת שמות - תשע"ח - קהילת הניכי הישיבות, רמות ב' ס

פניני הלכה

חכם שהתיר האם חבירו רשאי לאסור

תניא (חולין מד: דה כ): חכם שטימא אין חבירו רשאי לטהר, אסר אין חבירו רשאי להתיר. **ובע"ז** (י: א) איתא תיר' הנשאל לחכם וטימא לא ישאל לחכם ויתיר. וכת' **התוס'** בע"ז (י: א) וא"ת וכי לא ישאל לכל החכמים וידונו זה עם זה אולי ישיבוהו מדבריו. וי"ל דאינו אסור אלא לשואל אם לא יודיע לו כבר שאלתי פלוני ואסר לי, אבל אם אומר לו כבר שאלתי פלוני חכם מותר, אבל ודאי החכם יזרז שלא יתיר כדאמרי' בדה (כ): **וע"ז** ד"ה אמרי' חכם שאסר רבי חבירו רשאי להתיר, אמ"כ יוכל להחזירו כגון שטעה בדבר משנה או אפילו בשיקול הדעת וסוגיא כאידך, דבהא אמרי' בסנהדרין (ו) דמה העשה עשוי וישלם מביתו אם נשא ונתן ביד. ודוקא אסר אין חבירו רשאי להתיר, אבל אם התיר חבירו רשאי לאסור. והא דאמרי' בירושלמי בפ' ה"א דמילה ר' סימון שרא רבי אמי אסר, איקפד רבי סימון, ולא כן תני הנשאל לחכם והתיר לא ישאל לחכם שמא יאסור. אלא משמע דהתיר אין חבירו רשאי לאסור. ה"פ התם, אמאי איקפד רבי סימון ולא כן תני כלומר והלא אינו שנוי בשום מקום הנשאל לחכם כו', דלא אסור חכמים אלא להתיר אחר אוסר. ומבואר בדבריו דדוקא חכם שאסר אין חבירו רשאי להתיר, אבל חכם שהתיר חבירו רשאי לאסור. אולם לא נתבאר בדבריו טעמא דמילתא.

ומצינו בר"ן (בחדושי ענין ז, ובפי' לר"י א: א) דכתב משמיה **דהראב"ד** דהכא לאו משום כבודו של ראשון נגעו בה, אלא משום דכיון דאסרה ראשון שיהא חתיכה דאיסורא ושוב אין לה היתר, דאפי' הותרה שני אינה מותרת, ואפי' היה גדול ממנו בחכמה ובמנין. ע"כ. וכי"כ **הריטב"א והרשב"א** (סו).

ולדבריהם דמשום שויה חתיכה דאיסורא נגעו בה, שפיר יובנו דברי התוס', דהא ל"ש אלא בחכם שהורה לאסור, אבל לא בחכם שהורה להתיר. **ובירושלמי** (שבט פ"י"א ה"א) הגי' - שאל לר' סימון ושרא שאל לר' אמי ואסר, ואיקפד רבי סימון. ולא כן תני הנשאל לחכם והתיר ישאל לחכם אחר שמא יאסר. א"ר יודן הכין הוה גונבא שאל לר' אמי ואסר ליה לר' סימון ושרא, איקפד רבי אמי כהדא דתני נשאל לחכם ואסר לא ישאל לחכם אחר שמא יתיר. ולפי גי' זו מבואר להדיא דדוקא חכם שאסר אין חבירו רשאי להתיר, אבל חכם שהתיר חבירו רשאי לאסור. וכבר עמד בזה **הרדב"ז** (ח"א סי' ס"ב).

אולם ברא"ש (ע"י פ"ק סי' ג) כתב - תיר' נשאל לחכם וטימא לא ישאל לחכם ויטהר, לחכם ואסר לא ישאל לחכם ויתיר. תימה למה לא ישאל לחכם אחר אולי טעה הראשון ומחזירו השני, ופר"י דה"ק לא ישאל לחכם אחר בסתם כדי שיתיר לו ויסמוך על הוראתו, דכיון דכבר אסרו הראשון ושויה חתיכה דאיסורא אין לו לסמוך על אחר שיתירו לו וכו'. והא דאמר לקמן בפרק אין מעמידין (פ) ובפרק ר"י (ו): נפקי שפורי דרב ושרי ושופיה דמר ואסר. התם מיידי דבר אלף אלף לפני שופיה יחד בבית המדרש, או היו דברי המתיר תחילה. ומיהו בירושלמי אמר חכם שטיהר אין חבירו רשאי לטמא, התיר אין חבירו רשאי לאסור. וצריך להקטין שכבר חלה הוראת הראשון טרם שנחלק חבירו עליו וכגון שלא טעה בדבר המשנה. ולפי"ז לא מיתוקם אלא דנקא שיפורי אלא כגון שבא הדבר לפני שניהם יחד בבית המדרש. ומבואר דס"ל דמדברי הירושלמי מוכח דאף חכם שהתיר אין חבירו רשאי לאסור. אולם לא נתפרש בדבריו טעמא דמילתא. (נח"ל ע"מ מאי כוונתו במ"ש שכבר "חלה הוראת הראשון" דאו אין חבירו רשאי להתיר. ועיין לקמן).

והנה **הר"ן** אחר שהביא דברי הראב"ד כתב לחלוק על דבריו והסיק - ולפיכך נראה לי דאפילו טועה בשקול הדעת מחזירין הוראתו בהסכמתו, וכי אמרי' בפרק אלו טרפות חכם שאסר אין חבירו רשאי להתיר בלא הסכמתו של ראשון קאמר, ומפני כבודו של ראשון, ועוד כדי שלא תראה תורה כשתי תורות הללו אוסרין והללו מתירין, וכעובדא דרבא בר בר חנה דהתם דאכשרה שלא בפניו של רב, ומשום האי טעמא גופה אמרי' הכא הנשאל לחכם וטימא וכו'. אבל אילו שמע ראשון טענותיו של שני והודה לו שטעה בשקול הדעת, א"ש"ל הודה [לן] אלא שהשני גדול הימנו, מחזיר שני הוראתו של ראשון ומתיר מה שאסר. כן נ"ל להלכה, אבל למעשה אין בי כח לחלוק על אבות העולם ז"ל. ולדבריו דטעמא דמילתא משום כבודו של חכם, שפיר יובנו דברי הרא"ש שמיהא דהירושלמי דאף חכם שהתיר אין חבירו רשאי לאסור.

שמעתא אליבא דהלכתא

קבל כסף לקנית דירה האם רשאי לשנות ולהשקיעו

א. אומדנא במתנה. ב. דברים שבלב. ג. אומדנא שלאחר נתינת המתנה. ד. אומדנא למי התכוון הנותן לתת. ה. לעבור על דעת הנותן. ו. אמר אחרך לפלוני. ז. כשעשה תנאי.

מצוי שהורים נותנים במתנה לבניהם כסף למטרה מסוימת, כגון לקניית דירה וכדו', ורצון הן לשנות הוצאת הכסף למטרה אחרת כגון השקעה וכדו'. וכמו כן פעמים יש שתורמים כסף לצורך ביגוד ואוכל ורצון המקבל להוציאו לדברים אחרים. ושאל השאלה האם מותר לעשות כן.

א. אומדנא במתנה

והנה יש לחלק לענין זה בין היכן שיש אומדנא שכוונתו לתת לו לצורך מסוים ולולוי זה לא היה נותן, לבין מקום שרק מגלה דעתו ולבין מקום שעושה תנאי מפורש. דהנה שנינו **בב"ב** (קמז): מאן תנא דאזילין בתר אומדנא אמר רב נחמן רבי שמעון בן מנסיא פירש, דתניא הרי שהלך בנו למדינת הים ושמע שמת בנו ועמד וכתב כל נכסיו לאחר ואח"כ בא בנו, מתנתו מתנה רבי שמעון בן מנסיא אומר אין מתנתו מתנה שאלמלי היה יודע שבנו קיים לא היה כותבו, ע"כ. ועוד איתא **בכתובות** (זז): דעם היה בצורת בנהודעא ומכרו אנשי העיר שדותיהם, לבסוף למעשה התבואה צמחה, אמר להו רב נחמן שהדין הוא שהמכר בטל. ובדרך זה איתא **בכתובות** (ע"ג-ע"ד): לענין מברחת. וכן פסקו **הטשו"ע** (ח"י"ג סי' רמז ס"ג א) **דאומדים** דעת הנותן, אם הדברים מוכחים כגון שאילו ידע שבנו קיים לא היה נותן כל נכסיו, ע"כ. ועיי' בסמוך. **נע"מ בערוה"ש** (אות ח) שיצא לחדש דאין לנו לעשות אומדנות מעצמנו אלא מה שארז"ל וכיוצ"ב ובכאלה אומדים לעולם דעת הנותן, ע"כ.

ב. דברים שבלב

ואיתא **בקיודשין** (מ"ט): מי שמכר נכסיו על דעת לעלות לאר"י ובשעת המכר לא אמר כלום ונאנס ולא עלה, אמר רבא הוי דברים שבלב ודברים שבלב אינם דברים, ע"כ. ודקדקו **התוס'** (שם ד"ה דברים שבלב) משמע דוקא משום שלא פירש דבריו, אבל אם פירש דבריו להדיא ואמר בשעת המכר שהוא מוכרם לפי שהוא רוצה ללכת לאר"י היה המכר בטל. ועיי"ש דאע"פ שאין כאן תנאי כפול, דעת הרשב"ם דלא בעינן תנאי כפול אלא באיסורים אבל לא בממון, ודעת ר"י דיש דברים שא"צ תנאי אלא גילוי מילתא מועיל דאנן סהדי דאדעתא דהכי עביד. וגם יש דברים דאפי' גילוי מילתא לא בעי כגון ההיא דבי"ב (שם) דהכותב כל נכסיו לאחרים ואח"כ בא בנו שהמתנה בטלה וכן הכותב כל נכסיו לאשתו לא עשה אלא אפוטרופא לפי שאנו אומדין שלכך בודעתו וכמו כן אנו סהדי דאן זבן אלא על דעת לעלות לאר"י, ע"כ.

אולם **התוס' ר"ד** (קדושין מט: ד"ה אמר) כתב דלא מהני אומדנא לחוד אלא אם היה יודע לכל שכניו והודיע דבר זה בעת המכר, אבל אם לא הודיע בשעת המכר לא מהני דדברים שבלב אינם דברים, וההיא דובני אפדיניהו מיידי דאמר בההיא שעתא, וההיא דמברחת דמבטלינן המתנה ולא אמרי' שבלב דברים אומדנא, משום דהיא מתנה ולא שביק איניש נפשיה ויהיב לאחריו, ע"כ.

ומבואר דלדעת תוס' במקום דאיכא אן סהדי סגי בגילוי דעת לחוד אף בלא תנאי, והיכן דאיכא אומדנא דמוכח ואנן סהדי אף בלא גילוי דעת מבטלים המכר והמתנה. אולם לדעת התוס' ר"ד יש חילוק בין מוכר למתנה, במכר לא מהני אומדנא וא"כ גילה דעתו. במתנה לא בעי גילוי דברים שבלב הויין דברים. וכ"כ **השלטי גבורים** (כתובות נו: ברי"ף אות ח) בשם **ר"י אור זרוע** (ב"ב פ"ט סי' קפ) דדברים שבלב אינן דברים דוקא במכר אבל במתנה אין אמדין דעתיה דבלבו לא נתן מתנתו בטלה.

ולמעשה לענין אומדנא פסק **השו"ע** (ח"י"ג סי' רז ס"ג ד) דאזילין אחריה עם מגלה דעתו. אלא שכת' **הרמ"א** (שם) ע"פ **הטור** בשם **רש"י** ד"ה דה דוקא בקרקעות (לפי שאין דרך בני אדם לכמור קרקעות שהיא מיתרפסת מהם אם לא שהיה דעתו לעקור דירתו מכאן, אבל במטלטלים לא מהני גילוי דעתו, עד שיתנה בדיני תנאי. ולדעתו י"ל שבמתנה לא מהני גילוי דעת אף בקרקעות, ועיי' כמה חילוקים בזה **במשפט שלום** (שם) **ובפתחי חושן** (קנינים פ"ב הגה נו). וסיים **הרמ"א** שם מיהו אם יש אומדנא דמוכח י"א דהוי כהתנא להדיא, ע"כ.

ולענין דברים שבלב עיי' **בשו"ע** (פ"ג ד) שפסק שאינם דברים. **והרמ"א** אחר שהביא י"א הנ"ל דאומדנא דמוכח מהני חוסף ד"ה דמתנה דברים שבלב הויין דברים, ע"כ. (ועיי"ש **בביאור גר"א** (שם אות יג) שהא דדברים שבלב דברים תלוי בשתי הי"א אלו). וביאר **הסמ"ע** (סי' ק) שטעם הסבורים דהוי דברים, כי דוקא במכר שקיבל מעות מסתמא גמר ומקני אם לא פירש אחרת, משא"כ במתנה שהוא בחנם, עיי' אומדן דעת כל דהו מבטלים המעשה ואמרי' דלא גמר בדעתו לתת לו בחנם, ע"כ. וכי"כ **ההתב"ת** (ח"י סי' ט). וכתב **בערוה"ש** (אות יג) שדבר זה תלוי בראיית עיני ב"ד דיש לפעמים דאהבה או קורבה מביאה לדין מתנה ולא מפני טובת הנותן, ע"כ.

ולפי"ז בני"ד אם שמע שבנו נשאר בלא בית וקום אביו ונתן לו כסף במתנה לצורך זה וכדו', ואח"כ נודע לו שהיה טעות, י"ל דהמתנה בטלה כי יש כאן אומדנא דמוכח. וכן כל כיוצא בזה. וי"א דאף אם איכא אומדנא כל דהו שכן היתה דעתו בשעת המכר, הוי כאלו היתה והמתנה בטלה.

ג. אומדנא לאחר נתינת גמורה

אמנם כ"ז כיש אומדנא דמוכח וכי בשעת המתנה שנותנה רק מחמת טעם כלדהוא, אבל אם המתנה היתה חלוטה אלא שנודע לו אח"כ שנעשה עמה דבר דלא ניחא ליה ועי"ד כן לא היה נותן, אין המתנה בטלה. וכן איתא **בב"ב** (קלז): תניא נכסי לך ואחרך לפלוני וירד ראשון ומכר ואכל השני מוציא מיד הלוקוחות, דברי רבי, רשב"ג אומר אין לשני אלא מה ששייר ראשון. אמר רבי זורא אמר רבי יוחנן הלכה כרשב"ג ואפי' היו בהם עבדים והוציאן לחירות, פשיטא מהו דתימא אמר ליה למעבד איסורא לא יהיית לך קמ"ל אמר רב יוסף אמר רבי יוחנן הלכה כרשב"ג ואפי' עשאן תכריכין למת, פשיטא, מהו דתימא לישוייהו איסורא הנהא לא יהיבת לך, קמ"ל. ע"כ. **ורשב"ם** הלכא למעבד איסורא. דהמשחרר עבדו עובר בעשה גייסין לה: דלעולם בהם תעבודו (ויקרא כה מו). וכן פסקו **הטשו"ע** (סי' רמז ס"ג א).

ופירש **הנמקו"י** (שם סג: ברי"ף) שעשען תכריכין שזרקן על המת יותר מהצריך למת דליכא בו צד מצוה וממילא יש בו עבירה (עיי' שו"ע וי"ו סי' סט ס"ג ד) דעובר בבל שתיחת ומנוול המת ומרבה עליו הרמימה, והוי' דאין מעשה הראשון בזה קיימין, דדעת הנותן לא היתה למעבד איסורא בממנא ולעשות איסור הנאה חנם, קמ"ל, ע"כ. והביאו **הסמ"ע** (סי' יג). ומבואר מזה דלא אמדין דעתו אחרי שנתן מתנה גמורה כי בשעת הנתינה לא נתן ע"ד אומדנא זו דנימא שהוי כאלו היתה (אבל אם אומר שנתן ע"ד כן ובלא מתנה מוכחים שכן היה דעתו בשעת הנתינה שאם יעשה איסור וכדו' לא היה נותן לו הוי כאלו היתה כמבואר לעיל אות ב').

[ואע"פ שכת' **בשו"ע** שם (פ"ג ד) סי' ט) אמר מוכר הראשון או נתן מתנה לאחרים. אבל אם מכרם לא מיורשו או נתנם לו במתנה, לא עשה כלום. וביאר **הסמ"ע** (סי' ט) בשם **המגיד משנה** (זכיה פ"ב ה"י) שהוא מפני שכוונת הנותן כשאמר ואחרך לפלוני לא היה בדעתו שיוכל המקבל הראשון לתתם לבניו או ליורשו שא"כ לא עשה ולא כלום בשירו של מה שיש לאדם הוא נותן לבניו, אבל כשאינו יכול לתתם לבניו או ליורשו אע"פ שיכול לתתם לאחרים אין אדם חוטא ונותן לאחרים, ע"כ. ומבואר משם אמדין דעתו. ולפי התם דבכה"ג חשיב כאלו התנא פירוש משא"כ בהא דשחרר עבדו].

ד. אומדנא למי התכוון הנותן לתת

ומי"מ בגוונא שקיבל מתנה ואינו יודע האם כוונתו לתת לו ולבנו וכדו', ומצוי הדבר בבר מצוות וחנותות שיש נותנים סכום כסף ומוסרים להורים ופעמים שלפי הענין מתעורר ספק אם כוונת הנותן לתת להורים ע"מ לעזורם בהוצאות השמחה או עבור החתן, אם אין בידו לברר מה כוונתו, והולכים אחר אומדנא, כמבואר **בב"ב** (קמז): דההוא דשדר פסקי דשיראי לבתיה אמר רבי אמי הראויים לבנים למעבד איסורא בממנא ולעשות איסור הנאה חנם, קמ"ל, ע"כ. והביאו **הסמ"ע** (סי' יג). ומבואר שדר, ואי בתיה לא נסיבן לא שביק בנתיה ומשדר לכלתיה. **ופרשב"ם** פסקי דשיראי. חתיכות מעיל וסתם שלח לחלק לבני ביתו: הראויים לבנים. מבלושי זכר: לכלתיה שדר. ולא לבנותיה דאיכא חשיב כאלו התנא פירוש משא"כ בהא דשחרר עבדו].

הטשו"ע (ח"י"ג סי' רמה). והכל לפי הענין.

